
Hrvatska politička scena

Izvorni znanstveni članak
328(497.5)“199”

Strukturna dinamika hrvatskog parlamenta

VLASTA ILIŠIN*

Sažetak

U prilogu se analiziraju promjene u stranačkoj i socijalnoj strukturi prvoga doma hrvatskog parlamenta u tranzicijskom razdoblju. Ustanovljeno je da je kroz zakonodavni dom Sabora dosad prošlo ukupno 26 političkih stranaka od kojih je njih 16 dobilo prethodnu potporu biračkog tijela, a 10 ih je parlamentarni status steklo isključivo voljom zastupnika. Pokazuje se da se stranačko fragmentiranje odvijalo kroz proces frakcioniranja parlamentarnih stranaka i prelasku zastupnika iz parlamentarnih u dotad neparlamentarne stranke. Stupanj stranačke fragmentiranosti u Saboru označen je kao umjeren te se zaključuje da nije značajnije destabilizirao parlament. Razlog tomu je kontinuirana i izrazita premoć u mandati-ma većinske stranke zajedno s činjenicom da su stranačkim fragmentiranjem ponajprije bile zahvaćene opozicijske stranke. Analizom sociodemografskih obilježja zastupnika ustanovljeno je da u Saboru dominiraju Hrvati, te visokoobrazovani muškarci prosječne dobi od 48 godina, a koji su u parlamentarnim klupama u prosjeku proveli nešto više od četiri godine. Obrazovna struktura Sabora ne odstupa bitno od trendova u europskom okruženju, dok je broj starijih zastupnika nešto veći, a udio žena primjetno ispod demokratskih standarda. Sugerira se da političke stranke najuspješnije mogu regulirati spolnu i dobnu zastupljenost, i to korištenjem instrumenta interno određenih kvota za žene i mlade na kandidacijskim listama u izborima, a time posredno intervenirati na socijalnu strukturu i demokraciju hrvatskog parlamenta.

Kad se analizira struktura parlamenta kao najvišeg tijela predstavničke vlasti ponajprije se misli na stranački sastav i raspodjelu parlamentarnih mandata. Interes za te dimenzije je samorazumljiv, budući da o zastupljenosti političkih stranaka u parlamentu ovisi njihovo pravo da konstituiraju tijela izvršne vlasti. No o strukturi parlamenta može se govoriti i iz drugog rakursa. Naime, svaki je parlament i socijalno strukturiran, što također može biti predmetom istraživačkog interesa, a upravo je tema ovoga rada stranačka i socijalna (sociodemografska) struktura hrvatskog parlamenta. Preciznije rečeno, radi se o analizi čiji je cilj da se ustanove i objasne promjene u stranačkoj i socijalnoj strukturi prvoga doma Sabora u razdoblju od 1990. do 1999. godine. Pritom

* *Vlasta Ilišin*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb.

se polazi od pretpostavke da će rezultati istraživanja strukturne dinamike hrvatskog parlamenta pružiti dodatne relevantne informacije o razvojnim značajkama hrvatskog parlamentarizma u razdoblju demokratske tranzicije.

Analiza strukturne dinamike zahtijeva prethodni, barem selektivni, uvid u politički kontekst djelovanja Hrvatskog državnog sabora. To se prije svega odnosi na pitanje stvarne političke uloge Sabora, tim prije što diskusije o tome praktički traju od uspostave novoga političkog sistema i donošenja Ustava Republike Hrvatske (1990.).¹ Postojeća konstitucionalna rješenja, a još više praksom uspostavljeni odnosi moći u trokutu Sabor-Vlada-predsjednik Republike, stalna su meta kritika većine političkih aktera i promatrača. Politološke analize pokazuju da je prisutna značajna neravnoteža moći između legislative i egzekutive, pri čemu se Sabor prepoznaje kao slab i marginaliziran, a predsjednik Republike kao institucija u kojoj je koncentrirana najveća moć. Kao rodno mjesto takve raspodjele moći prepoznaje se Ustav Republike Hrvatske, koji je i “formalno ostvario nadmoć predsjednika Republike u odnosu na drugi dio egzekutive, ali i nad ostalim organima vlasti” (Bačić, 1992., 39). Uvidom u normativna rješenja i inauguriranu političku praksu procijenjeno je da učvršćenje pozicije predsjednika države kao “stabilnog autoriteta” može voditi “pretvaranju totalitarnog u autoritarni, a ne u demokratski politički poredak” (Kasapović, 1993., 61), te da su postojeće institucionalne odluke i način na koje su donesene “pojačale negativne značajke političkog sistema i učvrstile autoritarnopolitički sindrom” (Zakošek, 1992., 91).

Stranačka struktura i dinamika prvoga doma hrvatskog parlamenta

O problemu međusobnog odnosa političkih stranaka u Saboru te utjecaju izbornih modela i stranačkog sustava na razvoj hrvatskog parlamentarizma ima već dovoljno istraživačkih nalaza, pa je ovdje dostatno osvrnuti se tek na neke aspekte. Za početak se treba podsjetiti kako je, nakon objavljivanja izbornih rezultata, izgledao stranački sastav prvoga doma Sabora u sva tri dosadašnja mandata (Tablica 1).²

Dobro je poznato da je u sva tri izborna ciklusa HDZ osvojio natpolovičnu većinu mandata, pri čemu je u svakom novom sazivu udio zastupnika te stranke bio nešto manji. Istodobno, na poziciji druge stranke po jakosti bilo je promjena: u prvom mandatu to je bio SDP, u drugom HSLS, a u trećem su tri stranke osvojile podjednak broj mandata – HSLS, HSS i SDP. Uspostavljeni odnosi političkih snaga u Saboru omogućuju

¹ A. Lijphart (1991.) upozorio je da se tvorcima novih ustava i političkih sistema u tranzicijskim zemljama suočavaju s dvije najvažnije institucionalne odluke: uz pitanje opredjeljenja za odgovarajući izborni model (većinski ili razmjerni), druga važna dilema jest da li odabirati prezidencijalizam ili parlamentarizam. Hrvatski su ustavotvorci hrvatsku državu načelno odredili kao parlamentarnu, uz ugradnju ustavnih normi kojima je instaliran polupredsjednički sustav vladavine.

² Društveno-političko vijeće (DPV) Sabora Republike Hrvatske iz 1990. tretira se kao pandan Zastupničkom domu (ZD) u kasnijim sazivima Sabora, a na isti način bit će koncipirane i naredne tablice. Inače, u tablicama i tekstu koriste se akronimi političkih stranaka, a njihovi puni nazivi s godinama osnivanja navedeni su u *Prilogu*. Ujedno treba reći da se fokusiranje analize na zakonodavni dom Sabora zasniva na činjenici da taj dom raspolaže većim ovlastima i većim brojem zastupnika, što onda omogućuje da se dobivene tendencije transponiraju na cijeli Sabor.

da se prvi saziv promatra kao dvostranački parlamentarni sustav, drugi saziv kao parlamentarni sustav s dominantnom strankom, a treći saziv također kao parlamentarni sustav s dominantnom strankom, ali s tendencijom oblikovanja umjerenoga stranačkog pluralizma (Kasapović, 1996., 169-174). No te su se promjene pokazale nedostatnima da bi ozbiljno dovele u pitanje dosadašnji politički monopol i način odlučivanja HDZ-a u hrvatskom parlamentu.

Tablica 1. Stranačka struktura prvoga doma Sabora u tri saziva

Politička stranka	1990.		1992.		1995.	
	f	%	f	%	f	%
HDZ	55	68,8	85	61,6	75	59,1
SDP	20	25,0	3	2,2	9	7,2
KNS	3	3,7	–	–	–	–
HNS	–	–	4	2,9	2	1,6
HSLS	–	–	13	9,4	12	9,4
HSP	–	–	5	3,6	4	3,1
HSS	–	–	3	2,2	10	7,9
IDS	–	–	4	2,9	4	3,1
Zastupnici srpske manjine	–	–	13	9,4	3	2,4
Zastupnici etničkih manjina	–	–	5	3,6	4	3,1
Ostali	2	2,5	3	2,2	4	3,1
Ukupno	80	100,0	138	100,0	127	100,0

U prosudbama da je hrvatski parlament slab i marginaliziran, uz ustavnu poziciju i političku praksu snažnoga predsjednika ističe se i “nestrukturirani, populistički karakter vladajuće stranke HDZ-a, koja nadmoćno dominira u još nerazvijenom stranačkom sustavu (i koji je osobito slab u svom parlamentarnom aspektu)” (Zakošek, 1993., 18). Teza da su hrvatske političke stranke programsko-ideološki neprofilirane i socijalno nestrukturirane, a stranački sustav nestabilan i fragmentiran, već je opće mjesto hrvatske politologije. Argumenata za tu tvrdnju ima mnogo i lako ih je pronaći i u hrvatskoj političkoj zbilji i u rezultatima solidnog broja politoloških istraživanja. Jedan od standardnih pokazatelja fragmentiranosti i nestabilnosti hrvatskog stranačkog sustava jest stalno umnožavanje ionako brojnih političkih stranaka, kojih je potkraj 1998. bilo već oko 80. Takva zbivanja na stranačkoj sceni nužno se reflektiraju na stranački sastav hrvatskog parlamenta.

U Tablici 2 prezentirani su egzaktni podaci o promjenama u stranačkoj strukturi Sabora i broju zastupnika svake parlamentarne stranke u sva tri saborska saziva. Ovako kompletirani, sistematizirani i kvantificirani podaci³ podloga su za dobivanje pouzda-

³ Nijedna stručna služba Hrvatskog državnog sabora sustavno ne prati te promjene, ali pisani trag o tome ipak postoji u Dokumentacijskoj službi, u formi periodičnih popisa saborskih zastupnika i stranaka kojima pripadaju. Konzultirajući te popise kronološkim redom i uspoređujući ih s popisom zastupnika u trenutku

nijeg uvida u stranačku fragmentiranost i njezin potencijalni utjecaj na (ne)stabilnost hrvatskog palamenta u proteklom tranzicijskom razdoblju.

Tablica 2. Stranačka fragmentacija u prvom domu Sabora u tri saziva

Politička stranka	Broj zastupnika po strankama					
	Prvi saziv		Drugi saziv		Treći saziv	
	Svibanj 1990.	Kolovoz 1992.	Rujan 1992.	Studeni 1995.	Prosina c 1995.	Svibanj 1999.
HKDS	1	1	–	–	–	–
HDS	1	0	–	–	–	–
HDZ	55	56	85	78	75	76
HSP	1	1	5	3	4	3
SDP	18	14	6	5	9	8
SDS	1	0	–	–	–	–
SSH	2	1	–	–	–	–
Nezavisni zastupnici	1	2	10	10	4	5
DA	–	–	1	1	–	–
HNS	–	–	6	2	2	2
HSLŠ	–	–	14	16	12	8
HSS	–	–	3	2	10	8
IDS	–	–	4	2	4	3
RDS (PGS)	–	–	1	0	1	1
SNS	–	–	3	3	2	1
ASH	–	–	0	4	1	0
HND	–	–	0	10	1	0
HSP 1861	–	–	0	1	–	–
SDU	–	–	0	1	–	–
HKDU	–	–	–	–	1	2
SBHS	–	–	–	–	1	0
HČSP	–	–	–	–	0	1
HSNS	–	–	–	–	0	2
IDF	–	–	–	–	0	1
LS	–	–	–	–	0	4
SDSS	–	–	–	–	0	1
SHR	–	–	–	–	0	1
Ukupan broj zastupnika	80	75	138	138	127	127
Ukupan broj stranaka	7	5	10	13	13	16

konstituiranja promatranog saborskog saziva, rekonstruiran je put svakoga pojedinog zastupnika te utvrđeno stvarno stanje po strankama na kraju svakoga saborskog mandata.

Prije šireg razmatranja prikazanih podataka treba napomenuti da je unutarstranačka i međustranačka dinamika bila i veća nego što Tablica 2 pokazuje. Objašnjenje je jednostavno: u tablici se prikazuje samo početno i konačno stanje, što znači da nisu registrirane sve etape stranačkih prelazaka tijekom promatranog razdoblja, kao ni promjene u personalnom sastavu stranaka. Naime, većina zastupnika koji su tijekom mandata mijenjali stranku stanovito je vrijeme provela u statusu nezavisnih zastupnika (manji dio njih promijenilo je i do tri stranke), a istodobno se unutar stranaka, osobito vladajuće, zbivala zamjetna kadrovska fluktuacija kao posljedica odlazaka saborskih zastupnika (iz različitih razloga: bolesti, prelaska na drugu dužnost, itd.) i preuzimanja mandata od strane njihovih zamjenika s izbornih lista.

Stranačka dinamika u Saboru manifestira se kroz dva osnovna oblika: 1) stranačke transfere zastupnika; 2) frakcioniranje parlamentarnih stranaka.⁴ Stranački transferi prakticiraju se, također, na dva načina: a) prelaskom zastupnika iz jedne u drugu parlamentarnu stranku; b) prelaskom zastupnika iz parlamentarne u registriranu, dotad neparlamentarnu stranku. Frakcioniranje parlamentarnih stranaka zbiva se njihovom disolucijom, pri čemu manjinska nezadovoljna frakcija osniva novu političku stranku te, zahvaljujući članstvu barem jednog zastupnika, automatski zadobiva parlamentarni status. Pritom je gotovo pravilo da zastupnici koji osnivaju stranke iz izdvojenih frakcija postaju liderima novih parlamentarnih stranaka koje su često zastupljene u formi “jedan zastupnik – jedna stranka”.

Naznačene tendencije pokazuju da se stranačko fragmentiranje u Saboru, čija je izravna posljedica povećanje broja parlamentarnih stranaka, faktički odvija kroz dva procesa: prelasku zastupnika iz parlamentarnih u neparlamentarne stranke i frakcioniranje parlamentarnih stranaka. Zajedničko svim navedenim promjenama – bez obzira na to radi li se o jednostavnim prelascima zastupnika unutar kluba parlamentarnih stranaka ili o stranačkoj fragmentaciji – jest to da su one mijenjale stranačku konfiguraciju i broj stranačkih mandata mimo rezultata izbora na osnovi kojih je određen saziv Sabora konstituiran. Najkraće rečeno, dio zastupnika nije poštivao elementarnu volju biračkog tijela i ponašao se neodgovorno prema vlastitim biračima.

Podaci iz Tablice 2 mogu se iščitavati na još nekoliko načina. Primjerice, u protekloj dekadi kroz prvi dom Sabora prošlo je ukupno 26 političkih stranaka. Od toga ih je čak 15 u Saboru bilo jednokratno, a 12 pak ni u jednom sazivu nije imalo više od jednog zastupnika. Nadalje, 10 stranaka je u dva posljednja saziva steklo parlamentarni status jedino zahvaljujući volji zastupnika, pri čemu se u četiri slučaja radilo o prelasku zastupnika iz parlamentarne u neparlamentarnu stranku, a u šest o frakcioniranju par-

⁴ Treba reći da postoji i treći oblik ili proces: napuštanje stranaka. On obuhvaća zastupnike koji su napustili Sabor ili samo svoju stranku, dočekavši kraj mandata u statusu nezavisnih zastupnika. U tri saziva samo je šest zastupnika postupilo na potonji način. Budući da su oni malobrojni i u analitičkom smislu “nečista” kategorija, njihovo se napuštanje stranke registrira praktički kao transfer iz jedne u drugu parlamentarnu stranku (skupinu nezavisnih zastupnika), odnosno ne registrira ukoliko su napustili Sabor, a zamijenio ih član njihove dotadašnje stranke. Ujedno valja upozoriti da se u aktualnom sazivu Zastupničkog doma promjena u broju zastupnika HKDU-a i SDP-a ne promatra kao stranački transfer, budući da se radi o realizaciji predizbornog dogovora kandidata i njegova zamjenika u izornoj jedinici o podjeli osvojenoga mandata.

lamentarnih stranaka. Među tim strankama dvije jesu, a dvije nisu uspjele dobiti povjerenje birača u prvom narednom (tj. trećem) izbornom ciklusu, dok u ovom trenutku čak šest stranaka treba svoj naknadno stečeni parlamentarni status potvrditi u predstojećim, tj. četvrtim izborima. Istovremeno je u tri saziva pet stranaka izgubilo parlamentarni status osvojen u izborima zato što su tako odlučili njihovi dotadašnji zastupnici. Na personalnoj razini pokazuje se da, promatraju li se sva tri saziva integralno, od ukupno 345 zastupnika, njih 42 (12,2%) nisu dočekala kraj mandata u redovima stranke kojoj su na početku pripadali. Od tih zastupnika polovica je naprosto prešla u neku drugu (ne)parlamentarnu stranku ili napustila Sabor, a polovica je osnovala novu političku stranku.

Na temelju navedenih pokazatelja uočava se nekoliko pravilnosti. Prvo, kontinuirano je rastao broj stranaka u Saboru, s jedne strane zahvaljujući rezultatima izbora, a s druge kao posljedica stranačkog fragmentiranja. Drugo, parlamentarni status konstantno zadržavaju ranije osnovane stranke, dok one koje su postale parlamentarne stranačkim fragmentiranjem najčešće u Saboru ostaju jednokratno ili vrlo brzo, voljom svojih malobrojnih zastupnika, gube parlamentarni status koji su uspjele legitimno osvojiti. Treće, sve razmjerno veće i ranije osnovane parlamentarne stranke u proteklih su se desetak godina suočile s osipanjem zastupnika i procesom frakcioniranja, neke i po više puta. Četvrto, stranački transferi zastupnika unutar skupine parlamentarnih stranaka odvijali su se najčešće jednosmjerno, prelaskom zastupnika iz opozicijskih u vladajuću stranku.

Stranačka dinamika u Saboru još je transparentnija kad se svaki saziv promatra izdvojeno. Po tri je trenda prvi saziv specifičan. To je, naime, jedini slučaj u kojem parlamentarna mjesta ispražnjena napuštanjem Sabora od strane nezadovoljnih zastupnika (četvorice iz SDP-a te jednog iz SDS-a) do kraja saziva nisu popunjena, nije bilo frakcioniranja parlamentarnih stranaka, a kraj saziva dočekan je s manjim brojem stranaka nego na njegovu početku. Zabilježeni su tek prvi malobrojni stranački transferi, a ukupno je osam zastupnika promijenilo stranku (3,8%) ili napustilo Sabor (6,2%).

U drugom sazivu stranačka se dinamika intenzivirala. Kroz Zastupnički dom prošlo je ukupno 14 stranaka. Tijekom tog mandata jedna stranka je prestala biti parlamentarna, dvije su neparlamentarne postale parlamentarne, a još dvije (HND i HSP 1861) su to postale frakcioniranjem parlamentarnih stranaka (HDZ-a i HSP-a). Tada je registriran i najveći broj involviranih zastupnika, ukupno 23 (16,7%): 12 ih je promijenilo stranačku pripadnost, a 11 se priklonilo novoosnovanim strankama. Ovaj je saziv specifičan po tome što je jedini u kojem je vladajuća stranka bila zahvaćena frakcioniranjem, posljedica čega je bila i smanjenje parlamentarnih mjesta na 56,5%, što je zacijelo pridonijelo raspisivanju prijevremenih parlamentarnih izbora 1995. godine.

Treći saziv Sabora obilježen je još izraženijim procesom stranačkog fragmentiranja. Kroz tekući mandat prvoga doma dosad je prošlo ukupno 19 stranaka: od početnih 13, tri su izgubile parlamentarni status, a od šest koje su ga naknadno stekle, četiri (HSNS, IDF, LS i SHR) su nastale frakcioniranjem parlamentarnih stranaka (HSS-a, IDS-a, LS-a i SBHS-a). Pojačano fragmentiranje uključilo je ipak manji broj zastupnika: ukupno 12 (9,4%), od kojih su se osmorica našla u novoosnovanim strankama, trojica su promijenila stranku, a jedan je prešao u status nezavisnog zastupnika. Pritom je od početnih 13 stranaka njih sedam pretrpjelo gubitak jednoga ili više zastupnika, a od

većih stranaka jedino su HDZ i SDP uspjeli izbjeći promjenama te vrste, što upućuje na stabilnost njihove parlamentarne pozicije u drugoj polovici devedesetih. Novost u aktualnom sazivu Zastupničkog doma jest da su tri zastupnika vratila mandate stranci koju su napustili. Usporede li se, pak, drugi i treći saziv Zastupničkog doma, vidljivo je da je u potonjem slučaju stranačka dinamika bila više obilježena samim procesom stranačkog fragmentiranja nego masovnim sudjelovanjem zastupnika u tom procesu. Čini se da je na djelu donekle paradoksalna tendencija: sve više zastupnika je postojano u svojim stranačkim opredjeljenjima, dok je stranačka struktura sve nepostojanija.

Trenutna situacija u Zastupničkom domu dobra je ilustracija o kakvom je tipu stranačke fragmentiranosti riječ. Od sadašnjih 16 stranaka, samo njih šest su regionalne ili stranke nacionalnih manjina (koje u pravilu osvajaju mali broj zastupničkih mjesta – u ovom slučaju, zajedno s nezavisnima, 10,2%)⁵, dok ostalih 10 imaju ambicija da djeluju na nacionalnoj razini. Među potonjim strankama, četiri imaju samo po jednog ili dva zastupnika, što iznosi tek 5,5% mandata. Preostalih šest stranaka zauzima 84,3% mjesta: HDZ 59,9%, a ostalih pet stranaka (HSL, HSP, HSS, LS i SDP) ukupno 24,5%.

Iz svih navedenih podataka i trendova može se zaključiti da intenzivno stranačko fragmentiranje nije značajnije djelovalo na stabilnost hrvatskog parlamenta. Razlog je jednostavan: u sva tri je saziva vladajuća stranka bila neugroženo većinska, a u takvoj situaciji poremećaji u opozicijskim redovima ne utječu bitno na parlamentarni stranački sustav. Na to je već ukazala M. Kasapović (1995., 21), upozorivši da “sam broj političkih stranaka nije dostatan kriterij za ocjenu stupnja fragmentiranosti parlamenta”, te da značajnu ulogu imaju i druga mjerila, među kojima su “udio najjače stranke u parlamentarnim mandatima” i “frakcioniranje stranačkog sustava”. U Hrvatskoj se upravo to i pokazalo: potencijalno destabilizirajući utjecaj permanentnog i sve intenzivnijeg stranačkog fragmentiranja u parlamentu uspijevala je anulirati sigurna većina mandata najjače stranke koju, uz to, karakterizira naglašena stranačka stega. Uvažavajući, dakle, navedene kriterije i dobivene nalaze, valja konstatirati da je hrvatski parlament u dosadašnjem tranzicijskom razdoblju obilježavala umjerena stranačka fragmentiranost.

Socijalna struktura i dinamika prvoga doma hrvatskog parlamenta

Za razliku od socijalnih (sociodemografskih) obilježja glasačkog tijela hrvatskih političkih stranaka, koja su već dobro istražena i analizirana, uvid u te značajke stranačkih predstavnika u tijelima vlasti oskudan je i parcijalan. To je jedan razlog za

⁵ Usporedbe radi, u sadašnjem mandatu Donjeg doma britanskog parlamenta koji se uzima kao klasičan primjer dvostranačkog parlamentarnog sustava, zastupljeno je ukupno 10 stranaka. Od toga je čak sedam regionalnih, koje ukupno raspolažu sa 4,5% parlamentarnih mjesta. Na nacionalnoj razini djeluju samo tri stranke koje ujedno drže 95,5% parlamentarnih mandata: laburisti 64%, konzervativci 24,5%, te liberalni demokrati 7% (Whitaker's Almanack, 1999., 226-233). S druge strane, od 250 poljskih političkih stranaka, njih 28 je bilo zastupljeno u prvom višestranakačkom Sejmu, ali već nakon drugoga izbornog ciklusa njihov je broj u parlamentu smanjen na 10 (Jackiewicz&Jackiewicz, 1996., 109). Potonji podaci dodatna su argumentacija za zaključak da hrvatski parlament nije ekstremno stranački fragmentiran, no za razliku od Poljske proces stranačkog frakcioniranja u funkciji vremena nije jenjao.

analizu socijalne strukture Sabora, a drugi proizlazi iz pretpostavke da se na taj način ostvaruje i posredan uvid u socijalnu strukturu stranačkih elita, što također nije bilo čestim predmetom istraživanja. Simplificirano rečeno, polazi se od hipoteze da je socijalna struktura parlamenta sukladna strukturi čelništva parlamentarnih stranaka, kao što je i sociodemografski profil pristaša tih stranaka u velikoj mjeri podudaran socijalnim značajkama njihovih “običnih” članova.

Socijalna struktura Sabora izvodi se iz njegova personalnog sastava, točnije iz sociodemografskih obilježja zastupnika. Ovdje se prikazuje i analizira nacionalna, obrazovna, spolna i dobna struktura zakonodavnog doma Sabora skupno i po strankama, u sva tri dosadašnja saziva. Tome se, kao specifična dimenzija strukturne dinamike, pridružuju i nalazi o parlamentarnom stažu (iskustvu) zastupnika u posljednja dva mandata.

Prije prezentiranja dobivenih pokazatelja nužno je dati još nekoliko metodoloških objašnjenja. Prvo, analiziraju se sekundarni statistički podaci o sociodemografskim obilježjima zastupnika, koji su pribavljeni iz publikacija u kojima se periodično objelodanjuju popisi hrvatskih političara zajedno s njihovim generalijama (vidjeti u Literaturi). Drugo, tablice u kojima se prikazuju dobiveni rezultati konstruirane su na osnovi stranačkog i personalnog sastava prvoga doma Sabora u trenutku konstituiranja svakoga od tri promatrana saziva. To se naglašava zato što je tijekom trajanja svakoga dosadašnjeg mandata dolazilo do naknadnih promjena i u stranačkoj konfiguraciji i u personalnom sastavu. Socijalna struktura Sabora kakva je proizašla iz izbornih rezultata ujedno je jedina valjana osnova za dobivanje uvida u socijalnu strukturu stranačkih elita i kriterije odabira stranačkih kandidata za izborne liste. Treće, kao predstavnici pojedine parlamentarne stranke vode se svi oni zastupnici koji su se u trenutku konstituiranja određenog saziva prvoga saborskog doma deklarirali kao članovi te stranke, dakle bez obzira na to na koji su način ušli u Sabor i interese kojih posebnih skupina reprezentiraju. Četvrto, zasebno se prikazuju sve one stranke koje su barem u jednom od tri dosadašnja saziva imale najmanje tri zastupnika, dok se nezavisni i zastupnici iz stranaka koje raspolažu s jednim ili dva parlamentarna mandata prikazuju zajedno u kategoriji “ostali”. Razlog tome leži u nakani da se što bolje uoče eventualne relevantne razlike između predstavnika parlamentarnih stranaka. Unaprijed se može upozoriti da zbirne rezultate gotovo u pravilu određuju dominantni pokazatelji unutar HDZ-a, što je posljedica činjenice da zastupnici te stranke izrazito brojčano prevladavaju u sva tri saziva. S druge strane, zbog malog broja zastupnika većine ostalih parlamentarnih stranaka o znakovitim tendencijama opravdano je govoriti samo za njih nekoliko koje su razmjerno veće. I, peto, u većini tablica za usporedbu se koriste i podaci o distribuciji promatranih sociodemografskih obilježja u općoj populaciji ili u biračkom tijelu, a koji su prikupljeni Popisom stanovništva 1991. godine (SLJH, 1997.). Komparativna analiza obavlja se tako na tri razine, tj. sociodemografske značajke saborskih zastupnika uspoređuju se i po strankama i po sazivima prvoga doma Sabora, a potomji rezultati s podacima za opću populaciju.

Najprije će biti prikazana nacionalna struktura i dinamika prvoga doma Sabora (Tablica 3).

Ukratko, više od devet desetina saborskih zastupnika izjašnjava se kao Hrvati, a udio zastupnika ostalih nacionalnosti varira ovisno o tome kako je zakonski regulirano političko predstavništvo nacionalnih manjina u Saboru. Tako velik udio Hrvata među

zastupnicima očito ne odgovara dostupnim podacima o nacionalnoj strukturi opće populacije, ali sukladan je rezultatima svih konzultiranih empirijskih istraživanja provedenih nakon 1990. godine, a u kojima se 89 do 95 posto ispitanika deklarira kao Hrvati. Svakako da to nisu zadovoljavajuće pouzdani pokazatelji, ali moguće ih je prihvatiti kao indikator smjera promjena u pravcu nacionalne homogenizacije hrvatskog stanovništva, posljedica čega je i izrazita dominacija Hrvata u Saboru.

Tablica 3. Nacionalna struktura prvoga doma Sabora u tri saziva

Politička stranka	Nacionalna pripadnost zastupnika (u postocima)							Ukupno zastupnika
	Hrvati	Srbi	Česi	Mađari	Rusini	Talijani	Ostali	
HDZ	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	55
KNS	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3
SDP	75,0	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	20
Ostali	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2
<i>DPV 1990. (ukupno)</i>	<i>92,5</i>	<i>7,5</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>80</i>
HDZ	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	85
HNS	66,7	33,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6
HSLŠ	92,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	7,1	14
HSP	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5
HSS	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3
IDS	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4
SDP	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6
SNS	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3
Ostali	25,1	41,7	8,3	8,3	8,3	8,3	0	12
<i>ZD 1992. (ukupno)</i>	<i>87,1</i>	<i>9,4</i>	<i>0,7</i>	<i>0,7</i>	<i>0,7</i>	<i>0,7</i>	<i>0,7</i>	<i>138</i>
HDZ	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	75
HNS	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2
HSLŠ	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	12
HSP	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4
HSS	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	10
IDS	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4
SDP	88,9	11,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9
SNS	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2
Ostali	44,5	11,1	11,1	11,1	11,1	11,1	0,0	9
<i>ZD 1995. (ukupno)</i>	<i>92,9</i>	<i>3,9</i>	<i>0,8</i>	<i>0,8</i>	<i>0,8</i>	<i>0,8</i>	<i>0,0</i>	<i>127</i>
Opća populacija 1991.	78,1	12,1	0,3	0,5	0,1	0,4	8,5	-

Međutim, ako se pretpostavi da osim Hrvata i Srba druge etničke zajednice u Hrvatskoj nisu doživjele bitne promjene, postavlja se pitanje pravednosti postojećeg političkog predstavništva manjina. Konkretno, po podacima iz 1991. godine (SLJH 1997., 86) u ukupnom stanovništvu Hrvatske među zastupljenijim nacionalnim skupinama bili su još Muslimani (Bošnjaci) sa 0,9% te Slovenci sa 0,4%, a poznato je da tim etničkim

manjinama nije zajamčeno političko predstavništvo u Saboru. Pomalo u sjeni diskusija oko još jednoga novog izbornog zakona, aktualizira se i debata oko političkog statusa i predstavništva tzv. malih nacionalnih manjina, pri čemu se predlaže povećanje broja tih zastupnika i predstavnicima nezastupljenih manjina na način da međusobno rotiraju na po dvije godine. Bez novog popisa stanovništva nemoguće je pozivati se na egzaktne pokazatelje sadašnjeg stanja, ali raspoloživi podaci čine dvojbenim prijedlog po kojem apostrofirane nacionalne manjine ne bi trebale imati stalnog zastupnika. Ako je brojnost pripadnika pojedinih nacionalnih manjina jedan od ključnih kriterija i za određivanje broja zastupnika na koje imaju pravo, i za donošenje odluke imaju li uopće pravo političke zastupljenosti, i to stalne, ne bi trebalo biti iznenađenja ako uskoro i ta tema postane jedno od spornih pitanja u sklopu rasprave o novom izbornom zakonu.

Ovdje su ipak najindikativniji podaci o nacionalnom sastavu pojedinih parlamentarnih stranaka. Teško je ne primijetiti da su dosad samo HNS i SDP među svojim zastupnicima imali i one koji nisu Hrvati, a da to nije bilo zbog mehanizma osiguranja političkog predstavništva nacionalnih manjina. Ako se zanemare male i srednje stranke (kod kojih tek dio objašnjenja može biti i to da su osvojile razmjerno mali broj parlamentarnih mandata), kao i one koje se samopozicioniraju na političku desnicu (HSP), intrigira ekskluzivno hrvatski nacionalni sastav većinske stranke. Zanimljivost toga ne proizlazi samo iz činjenice velikog broja zastupnika HDZ-a, nego i iz javno deklariranih pretenzija te stranke da artikulira i reprezentira interese svih slojeva i skupina hrvatskog pučanstva. Gledano iz rakursa nacionalne pripadnosti zastupnika, moglo bi se spekulirati da se u HDZ-u pod hrvatskim pučanstvom misli na hrvatski narod, a ne na hrvatske građane. Reklo bi se još da u takvom poimanju hrvatstva i hrvatskih interesa HDZ korespondira sa svojim pristašama, budući da dosadašnja istraživanja ukazuju da su glasači te stranke primjetno kroatocentrično orijentirani, kao i da upravo među glasačima HDZ-a (uz HSP) natprosječno ima Hrvata (Grdešić i drugi, 1991.; Zakošek, 1994.; Šiber i Zakošek, 1999.). Pojednostavljeno, HDZ na izborima kandidira samo Hrvate, a njihovi birači to od njih očekuju i na željeni način honoriraju. S druge strane, većina stranaka centra također forsira Hrvate kao kandidate, premda stavovi njihovih pristaša pokazuju da bi tolerirali isticanje kandidata drugih nacionalnosti.

Pokazatelji obrazovne strukture zakonodavnog doma Sabora (Tablica 4)⁶ nude još manje iznenađenja nego podaci o nacionalnoj strukturi.

Globalne tendencije u pogledu stupnja obrazovanja saborskih zastupnika zanimljivije su od usporedbi po strankama (među kojima u očii upada trajno slabija obrazovna struktura zastupnika HSS-a, što nije neočekivano). U sva tri saziva izrazito dominiraju visokoobrazovani zastupnici – doduše, uz trend blagog opadanja. Mala je vjerojatnost da će udio najobrazovanijih pasti ispod četiri petine, naprosto zato što se radi o speci-

⁶ Ovdje valja pojasniti da službena statistika obrazovnu strukturu stanovništva prati zbirno, i to na populaciji starijoj od 15 godina, zbog čega se samo taj podatak može koristiti u poredbene svrhe. Sigurno je da je ta struktura nešto bolja ako bi se promatralo samo punoljetno stanovništvo, ali nema elemenata da se procijeni o kolikom pomaku je riječ. Inače, službena statistika posebno prati kategorije stanovništva bez ikakve školske spreme i one s nezavršenom osnovnom školom (SLJH, 1997., 85), a za potrebe ove analize te su skupine stanovništva (31,3%) pribrojene onima koji imaju završenu osnovnu školu (21,4%), budući da se osnovnoškolsko obrazovanje pokazalo kao minimalno među saborskim zastupnicima.

fičnom tipu nadzastupljenosti, koju poznaju parlamenti u svim suvremenim zemljama (Jones, Kavanagh, 1991.; Jackiewicz&Jackiewicz, 1996.). Natprosječna prisutnost fakultetski obrazovanih građana među parlamentarcima dijelom se može objasniti činjenicom da profesija političara – inače, jedna od rijetkih za koje ne postoji specifična institucionalizirana edukacija – po prirodi stvari zahtijeva niz znanja i vještina za koje se predmnijeva da se najpouzdanije stječu akademskim obrazovanjem. Drugim riječima, bavljenje politikom u ulozi člana parlamenta, premda formalno ovisi o volji birača, zahtijeva kompetenciju koja uključuje i specifično političke sposobnosti i vještine, ali i solidno obrazovanje, koje bi trebalo biti jamstvo boljeg razumijevanja kompleksnih društvenih procesa i odnosa, te suvislije artikulacije političkih interesa i zahtjeva.

Tablica 4. Obrazovna struktura prvoga doma Sabora u tri saziva

Politička stranka	Stupanj obrazovanja zastupnika (u postocima)					Ukupan broj zastupnika
	Bez kvalifikacije	KV/ VKV	Srednja stručna sprema	Viša škola	Fakultet	
HDZ	1,8	0,0	1,8	9,1	87,3	55
KNS	0,0	0,0	33,3	33,3	33,3	3
SDP	0,0	0,0	0,0	21,1	78,9	20
Ostali	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	2
<i>DPV 1990. (ukupno)</i>	<i>1,3</i>	<i>0,0</i>	<i>2,5</i>	<i>10,0</i>	<i>86,2</i>	<i>80</i>
HDZ	1,2	0,0	9,4	8,2	81,2	85
HNS	0,0	0,0	0,0	16,7	83,3	6
HSLs	0,0	0,0	7,1	0,0	92,9	14
HSP	0,0	0,0	40,0	0,0	60,0	5
HSS	33,3	0,0	33,3	0,0	33,3	3
IDS	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	4
SDP	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	6
SNS	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	3
Ostali	0,0	0,0	8,3	8,3	83,4	12
<i>ZD 1992. (ukupno)</i>	<i>1,5</i>	<i>0,0</i>	<i>9,4</i>	<i>6,5</i>	<i>82,6</i>	<i>138</i>
HDZ	0,0	5,3	6,7	5,3	82,7	75
HNS	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	2
HSLs	0,0	0,0	16,7	0,0	83,3	12
HSP	0,0	0,0	25,0	0,0	75,0	4
HSS	20,0	20,0	0,0	0,0	60,0	10
IDS	0,0	0,0	25,0	0,0	75,0	4
SDP	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	9
SNS	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	2
Ostali	0,0	0,0	0,0	22,2	77,8	9
<i>ZD 1995. (ukupno)</i>	<i>1,6</i>	<i>4,7</i>	<i>7,1</i>	<i>4,7</i>	<i>81,9</i>	<i>127</i>
Populacija starija od 15 godina	54,7	12,7	23,3	4,0	5,3	-

Nije neutemeljeno pretpostaviti da postojeća obrazovna struktura Sabora u znatnoj mjeri odražava obrazovnu strukturu stranačkih rukovodstava. Već je R. Michels (1990., 61–68) objasnio kako ustrojstvo političkih stranaka kao (birokratskih) organizacija nužno zahtijeva i postojanje profesionalnih vođa, a jedan od elemenata njihove veće kompetencije jest intelektualna premoć. Iskustvo i analize pokazuju da je u svim suvremenim političkim strankama prisutna tendencija dominacije natprosječno obrazovanih pojedinaca u rukovodećim tijelima stranke, i to posebice na najvišim razinama organiziranosti (Goati, 1984., 94). A kako je Sabor najviše tijelo predstavničke vlasti, logično je zaključiti da su na stranačkim listama i u izbornim jedinicama pretežno kandidirani stranački dužnosnici na najvišoj (nacionalnoj) razini.

Zanimljiva je za hrvatski parlament i daljnja obrazovna diferencijacija unutar visokoobrazovanih zastupnika: među njima je udio doktora znanosti u tri saziva varirao od 13 do 18 posto a magistara je trajno bilo 14 do 15 posto.⁷ Teško je jednoznačno objasniti takvu koncentraciju eksperata s raznih područja na poslu koji zasigurno ne zahtijeva takvu i toliku stručnost, i najvjerojatnije se radi o širokoj paleti motiva za politički angažman – od želje da se svojim sposobnostima i znanjem pridonese boljitku zajednice, do želje da se pridonese osobnom boljitku.

Zastupljenost žena u Saboru razmjerno je češće tematizirana u istraživanjima, a ni hrvatskoj javnosti nije nepoznata. U kontekstu ove rasprave potrebno je detaljnije promotriti kakve su se promjene zbivale i koje su političke stranke demonstrirale više spremnosti da pruže šansu i ženama (Tablica 5).⁸

U proteklom devetogodišnjem razdoblju udio žena u Saboru još nije uspio dosegnuti ni 10%, što hrvatski parlament svrstava uz bok parlamenata u drugim tranzicijskim zemljama i istovremeno znatno udaljava od većine demokratski razvijenih europskih zemalja (Leinert Novosel, 1994.). U isto se vrijeme hrvatske žene od većine europskih žena razlikuju po izraženom interesu za politiku, koji ne zaostaje za interesom muškaraca (Leinert Novosel, 1996.). To sugerira da otpada jedan od tradicionalnih argumenata kojima se objašnjavaju razlozi manjeg sudjelovanja žena u aktivnoj politici. Za Hrvatsku i druge tranzicijske zemlje karakteristično je i to da su izlaskom iz socijalističkog sistema – u kojemu je participacija žena u tijelima predstavničke vlasti bila za-

⁷ Takva obrazovna struktura saborskih zastupnika približava se obrazovnoj strukturi znanstvenika. Naime, koncem osamdesetih godina među gotovo 11.000 hrvatskih znanstvenika, njih 33% je imalo doktorat znanosti, a 27% magisterij (Prpić, Golub, 1990., 14). Za posljednjih deset godina udio doktora i magistara znanosti vjerojatno je primjetno porastao (zbog pooštrenih kriterija znanstvenog napredovanja), ali se nije isto zbivalo i s njihovim društvenim statusom, posebice u njegovu materijalnom aspektu. U tom smislu znakovita je usporedba hrvatskih parlamentaraca i znanstvenika: za svoj doprinos zajednici zastupnici su tri do pet puta više plaćeni od doktora i magistara zaposlenih u znanstvenim i visokoškolskim ustanovama. Ova bi se digresija stoga mogla zaokružiti malicioznom objekcijom da bi se u narednom razdoblju mogla očekivati još veća navala hrvatskih građana s akademskim titulama u parlament ili druge institucije vlasti.

⁸ Spolna struktura biračkog tijela (punoljetnog stanovništva) izračunata je iz kombiniranih službenih statističkih podataka o godinama starosti i spolu (SLJH, 1997., 82). Kao što se iz Tablice 5 vidi, udio žena u biračkom tijelu neznatno je veća nego kad se prikazuje cjelokupno stanovništvo (u kojem žena ima 51,5%). Zahvaljujući kadrovskim promjenama u prvom domu Sabora, u svibnju 1995. se broj zastupnica povećao na 12, što iznosi 9,4%, ali ovdje se, kao što je već upozoreno, barata činjeničnim stanjem u trenutku konstituiranja tekućeg saziva Zastupničkog doma.

jamčena primjenom tzv. kvota i kretala se između 15% i 20% – žene primjetno potisnute iz političkog života.

Tablica 5. Spolna struktura prvoga doma Sabora u tri saziva

Politička stranka	Žene		Muškarci		Ukupno zastupnika
	f	%	f	%	
HDZ	2	3,6	53	96,4	55
KNS	0	0,0	3	100,0	3
SDP	1	5,0	19	95,0	20
Ostali	0	0,0	2	100,0	2
<i>DPV 1990. (ukupno)</i>	<i>3</i>	<i>3,8</i>	<i>77</i>	<i>96,2</i>	<i>80</i>
HDZ	4	4,7	81	95,3	85
HNS	1	16,7	5	83,3	6
HSLŠ	0	0,0	14	100,0	14
HSP	0	0,0	5	100,0	5
HSS	0	0,0	3	100,0	3
IDS	0	0,0	4	100,0	4
SDP	2	33,3	4	66,7	6
SNS	0	0,0	3	100,0	3
Ostali	1	8,3	11	91,7	12
<i>ZD 1992. (ukupno)</i>	<i>8</i>	<i>5,8</i>	<i>130</i>	<i>94,2</i>	<i>138</i>
HDZ	6	8,0	69	92,0	75
HNS	0	0,0	2	100,0	2
HSLŠ	1	8,3	11	91,7	12
HSP	0	0,0	4	100,0	4
HSS	0	0,0	10	100,0	10
IDS	0	0,0	4	100,0	4
SDP	3	33,3	6	66,7	9
SNS	0	0,0	2	100,0	2
Ostali	0	0,0	9	100,0	9
<i>ZD 1995. (ukupno)</i>	<i>10</i>	<i>7,9</i>	<i>117</i>	<i>92,1</i>	<i>127</i>
Biračko tijelo	–	52,4	–	47,5	–

Slaba zastupljenost žena u Saboru još je transparentnija promatra li se po političkim strankama. Samo su HDZ i SDP u sva tri mandata imali barem po jednu zastupnicu, a DA, HNS i HSLŠ barem u jednom od saziva. Zajedničko svim suvremenim političkim strankama, pa tako i hrvatskima, jest nizak postotak žena u njihovim redovima, koji je to niži što su razine odlučivanja više (Goati, 1984., 98). Unutar takve konstelacije ipak postoje međustranačke razlike u stavu spram pitanju društvenog i političkog položaja žena. S. Leinert Novosel (1995.) je analizom stranačkih dokumenata i stavova ustanovila da se upravo SDP – koji proporcionalno ima najviše žena u svom rukovodstvu i među svojim parlamentarcima – pokazuje kao moderna stranka koja zagovara društvenu regulaciju (intervenciju) u pogledu osiguranja veće zastupljenosti žena u političkom

životu, dok sve ostale stranke prihvaćaju načelo samoregulacije (spontaniteta), pri čemu se na osnovi niza pokazatelja one dijele na tradicionalističke (HDZ, HSP, HSS) i moderne (DA, HNS, HSLŠ, SNS, IDS). Očito nije slučajno da većina stranaka koje plediraju za samoregulaciju nisu među svojim saborskim zastupnicima imale žene, iz čega se donekle izdvaja HDZ. Udio zastupnica vladajuće stranke kontinuirano se povećavao, pa se ipak čini da je to plod i stranačke politike. Tome je vjerojatno pripomogla i logika velikih brojeva, tj. izbor relativno velikog broja stranačkih kandidata omogućio je da u Sabor uđu i žene koje nisu bile visokopozicionirane na izbornim listama.

Dosadašnja iskustva u svijetu nedvojbeno pokazuju da “poluga za povećanje sudjelovanja žena u političkim mandatima jest, s jedne strane, u javnoj svijesti, a s druge strane prije svega u političkim strankama. Interne stranačke odluke o kvotama čini se da su smisleniji put da više žena zaposjedne stranačke gremije sa zemaljskih lista stranaka od promjena izbornog sustava” (Nohlen, 1992., 266). To jednostavno znači da je, ukoliko se drži potrebnim povećati udio žena u tijelima vlasti u Hrvatskoj, društvena intervencija nužna.⁹ Znajući da je nedavni val pobjeda socijaldemokratskih stranaka diljem Europe rezultirao i povećanjem broja žena u parlamentima i vladama, što je skladu s tezom da se “interes i briga za društveni položaj žena vežu (...) ponajprije uz lijeve ideologije, i kao takvi dijele njihovu sudbinu u višestranačkom demokratskom društvu” (Leinert Novosel, 1995., 137), načelno se može pretpostaviti da bi eventualna pobjeda stranaka ljevice i lijevoga centra u Hrvatskoj rezultirala i većim brojem žena u saborskim klupama.

Ageism, kao oblik dobne stratifikacije i diskriminacije, još nije općeprihvaćen termin (poput, npr., rasizma i seksizma) u suvremenim društvenim znanostima (Turner, 1989., Županov, 1996.). Sukladno tome, ni problem neravnomjernog sudjelovanja dobnih kohorti¹⁰ u političkim poslovima ne izaziva osobitu pozornost. U novije vrijeme sve se više govori o marginalizaciji starih ljudi, ali niz komparativnih istraživanja po-

⁹ Svijest o tome u većine naših političara slabo je prisutna, što potvrđuju rezultati jednoga drugog istraživanja iz 1996. godine. Provodeći intervjue s 21 čelnikom hrvatskih parlamentarnih stranaka o političkom statusu mladih i načinima povećanja njihove participacije u politici, usput je dobiveno i njihovo mišljenje o političkom predstavljanju žena (Ilišin, 1997., 296). Na upit o tome što misle o eventualnom prakticanju internih stranačkih kvota za mladež, intervjuirani političari spontano su pravili analogiju sa ženama. Većina ih je odbijala takvu mogućnost, koristeći dva tipa argumentacije: da u demokraciji svatko treba uspjjeti zahvaljujući isključivo svojim sposobnostima i da su bilo kakve kvote “relikt socijalizma”.

¹⁰ Pod dobnim kohortama podrazumijevaju se skupine ljudi istih ili bliskih godišta, pri čemu se pretpostavlja da pripadnici određene kohorte dijele slična iskustva i stavove po kojima se razlikuju od drugih dobnih kohorti, te praktički izjednačavaju s pojmom generacije (Mannheim, 1972., 303). M. i R. Braungart (1984., 351-384) sugeriraju da se razlike između pojedinih dobnih kohorti trebaju tumačiti kao konzekvencija utjecaja životnog ciklusa (toka života, životnih uloga), pripadnosti određenoj generaciji s kojom se dijele slična iskustva (generacijski utjecaj) i epohalnih (povijesnih, periodičnih) zbivanja. U tom se kontekstu životne uloge i generacijska pripadnost načelno promatraju kao faktori koji pridonose unutarnjoj koheziji dobnih kohorti i njihovu istovremenom distanciranju od drugih generacija, dok utjecaj epohalnih zbivanja podjednako pogađa sve dobne kohorte i utoliko potencijalno pridonosi međusobnom približavanju različitih generacija. Iz ovakvog poimanja dobnih kohorti izvodi se generalna hipoteza da različite generacije mogu imati i različite interese. Na empirijskoj ravni, dobne se kohorte najčešće određuju u desetogodišnjim intervalima, a kada se govori o dobnj stratifikaciji društva, populacija se dijeli na tri velike dobne podskupine: mlade (do 30-35 godina), ljude srednje dobi i stare ljude (iznad 60-65 godina).

kazuje da je društveni status mladih još uvijek (naj)nepovoljniji, što se naročito odnosi na njihov politički status. Razlog više da ovdje nešto šire elaboriram problem političkog djelovanja mladeži jest i saznanje da se ono u većini analiza svodi tek na pitanje stranačkih preferencija i izbornog ponašanja mladih. Sustavno zanemarivnje pitanja sudjelovanja mladih u političkom odlučivanju razumljivo je ako se zna da u svim suvremenim društvima mladi predstavljaju onu društvenu grupu koja iskazuje ispodprosječan interes za politiku i manje participira u političkim institucijama i procesima (Goati, 1984.; Ilišin, 1997.). Takve značajke političkog (ne)djelovanja mladih povezuju se s njihovom političkom diskriminiranošću te promatraju kao jedan od najvažnijih indikatora marginalnog društvenog statusa mladih (Friedenberg, 1965. i 1972.; Musgrove, 1965.; Seagull, 1977.).¹¹ Naznačene postavke potvrđuje i dobna struktura zakonodavnog doma hrvatskog parlamenta (Tablica 6).

Već letimična usporedba zastupljenosti dobnih kohorti u Saboru i hrvatskom biračkom tijelu nedvojbeno upućuje na izrazitu disproporciju u generacijskoj distribuciji moći, i to nije hrvatska specifičnost. Zanimljivo je, međutim, da se u prijelomnom razdoblju uspostavljanja samostalne nacionalne države (pri čemu se dogodio i rat, u kojem neposredno u natprosječnom broju sudjeluju mladi) i višestranačkog političkog poretka – što načelno predstavlja onakve društveno-povijesne okolnosti u kakvima se zbog radikalnih društvenih promjena zbiva veći prodor mladih u institucionalnu politiku (Braungart & Braungart, 1989., 306-310) – u Hrvatskoj nije otvorio prostor za nastup mladih, prošlošću manje opterećenih političara. Prilikom velike smjene vlasti u Hrvatskoj na sve ključne, pa i drugorazredne političke punktove, zasjeli su političari srednje i starije generacije. Tako se i Sabor pokazao nešto pristupačnijim starijim političarima nego u većini suvremenih društava, gdje su glavne poluge vlasti dominantno u rukama političara srednje generacije, tj. onih u dobi između 40 i 60 godina (Butler, 1995.; Jackiewicz & Jackiewicz, 1996.). Čini se da se i hrvatski parlament tendencijski kreće u tom pravcu, zbog čega je opravdano očekivati da će mjesta koja će se isprazniti odlaskom najstarijih političara zauzeti političari srednje, a ne mlade dobi.

¹¹ Tezu o marginalnom statusu mladih u politici nedvosmisleno potkrepljuje činjenica da punoljetnost (naj-češće priznata s navršenih 18 godina) nije u svim zemljama, pa ni u nekim demokratskim, dostatan uvjet za stjecanje općeg biračkog prava. U stanovitom broju zemalja postoji dobni cenzus (određen iznad granice punoljetnosti) kojim se mladima ograničava bilo aktivno i pasivno, bilo samo pasivno biračko pravo, pri čemu se potonje priznaje tek u dobi između 25 do 30 godina (Čok, 1971., 123-146). Takvi potezi zakonodavaca zacijelo uživaju potporu javnosti, na što ukazuju primjeri Danske (Nohlen, 1992., 28) i SAD (Seagull, 1977., 35), u kojima su tek prije dvadesetak godina, nakon ponovljenih referenduma, građani s već ostvarenim pravom glasa pristali da se njihovim mladim sugrađanima dade aktivno pravo glasa sa 18 godina (pravo na izbor u predstavnička, a posebice u izvršna tijela vlasti ostalo je i dalje ograničeno). Ovdje ocrta politička praksa u nekim dijelovima svijeta jasan je indikator da se od sudjelovanja mladih u politici vjerojatno zazire i u onim zemljama gdje dobni cenzus nije na snazi. Intrigantno je da su intervjuirani hrvatski političari listom odbili mogućnost da se u Hrvatskoj eventualno uvede dobni cenzus koji bi ograničio participaciju mladih u političkom odlučivanju, ali barem polovici njih prihvatljiva je ideja da se zakonski ograniči pravo obnašanja odgovornih političkih dužnosti nakon određene životne dobi, najčešće nakon 65. do 75. godine života (Ilišin, 1997., 291). Štoviše, većina stranačkih prvaka pledira za to da bi profesionalno bavljenje politikom trebalo podlijegati istim kriterijima procjene radne sposobnosti kao i sve ostale profesije u kojima je umirovljenje nakon određene životne dobi obvezatno.

Tablica 6. Dobna struktura prvoga doma Sabora u tri saziva

Politička stranka	Dobne kohorte (u postocima)						Najmladi zastupnik	Najstariji zastupnik	Prosječna dob zastupnika
	18-29 godina	30-39 godina	40-49 godina	50-59 godina	60-69 godina	70 i više godina			
HDZ	0,0	25,5	30,8	36,4	5,5	1,8	30	75	47
KNS	0,0	0,0	66,7	33,3	0,0	0,0	48	52	50
SDP	0,0	10,0	70,0	20,0	0,0	0,0	31	55	45
Ostali	0,0	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0	41	58	46
<i>DPV 1990. (ukupno)</i>	<i>0,0</i>	<i>21,2</i>	<i>41,2</i>	<i>32,5</i>	<i>3,8</i>	<i>1,3</i>	<i>30</i>	<i>75</i>	<i>47</i>
HDZ	1,2	27,0	20,0	28,3	20,0	3,5	23	77	49
HNS	0,0	0,0	50,0	0,0	50,0	0,0	44	69	56
HSLŠ	0,0	28,6	35,7	14,3	21,4	0,0	36	63	47
HSP	0,0	60,0	0,0	40,0	0,0	0,0	32	58	44
HSS	0,0	0,0	33,3	66,7	0,0	0,0	45	59	53
IDS	0,0	50,0	25,0	25,0	0,0	0,0	35	53	41
SDP	16,7	16,7	66,6	0,0	0,0	0,0	24	48	38
SNS	0,0	33,3	66,7	0,0	0,0	0,0	34	47	42
Ostali	0,0	16,7	41,7	25,0	8,3	8,3	35	71	50
<i>ZD 1992. (ukupno)</i>	<i>1,5</i>	<i>26,1</i>	<i>27,5</i>	<i>24,6</i>	<i>17,4</i>	<i>2,9</i>	<i>23</i>	<i>77</i>	<i>48</i>
HDZ	2,7	25,2	21,2	29,3	16,0	5,3	26	76	50
HNS	0,0	0,0	50,0	0,0	50,0	0,0	46	65	56
HSLŠ	0,0	41,7	33,3	0,0	25,0	0,0	34	65	46
HSP	0,0	50,0	0,0	25,0	25,0	0,0	37	61	48
HSS	0,0	0,0	10,0	60,0	30,0	0,0	46	67	57
IDS	0,0	75,0	25,0	0,0	0,0	0,0	33	43	38
SDP	0,0	11,1	55,6	33,3	0,0	0,0	35	58	46
SNS	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	37	48	43
Ostali	0,0	11,2	44,4	44,4	0,0	0,0	39	59	49
<i>ZD 1995. (ukupno)</i>	<i>1,6</i>	<i>25,2</i>	<i>26,0</i>	<i>28,4</i>	<i>15,6</i>	<i>3,2</i>	<i>26</i>	<i>76</i>	<i>49</i>
Biračko tijelo	21,7	20,2	16,5	16,8	13,6	11,2	–	–	–

Mladi su u višestranačkom Saboru tek simbolično prisutni, za razliku od posljednjih desetljeća socijalizma, kad ih je u Saboru na račun kvota rezerviranih za tadašnju omladinsku organizaciju bilo između 7 i 9 posto (Ilišin, 1997., 204). Dosad su jedino HDZ i SDP imali barem jednog zastupnika mlađeg od 30 godina, što se zbog njihove izrazite malobrojnosti prije može tumačiti kao eksces nego kao izraz stranačke politike. Kako se gotovo sve političke stranke javno vole pohvaliti potporom mladih glasača, upadna je diskrepancija s nespremnosti stranačkih vodstava da mladim kolegama ukažu povjerenje stavljajući na izborne liste. Na upit što je uzrok tome, hrvatska stranačka elita nije demonstrirala inače uobičajen paternalistički stav spram mladih, nego je gotovo unisono odgovorila da se već etablirani (dakako, relativno stariji političari) ne žele dobrovoljno odreći moći u korist mladih, a slično važi i za stranačke dužnosnike zrelije dobi koji se još nisu uspjeli domoći značajnijih položaja u tijelima vlasti. Uz to, neki su komentirali da su hrvatske političke stranke “napućene starijim političarima koji

žele nadoknaditi propušteno”, kao i da su političke prilike u Hrvatskoj rezultat “uzurpacije demokracije od strane gerontokratske strukture u vlasti” (Ilišin, 1997., 294). Imajući na umu da je tijekom proteklih desetak godina broj stranačkih dužnosnika, koji nisu uspjeli ostvariti svoje ambicije i koje frustrira protok vremena u kojem su sve stariji, zacijelo narastao te da očekivanje izbornog uspjeha umnožava broj pretendenta na vlast, kao i to da se u političkom životu ne zamjećuje pojačani angažman stranačkih podmladaka ili nekih alternativnih omladinskih pokreta, može se zaključiti da nema valjanih indicija da će eventualnom skorom smjenom vlasti u Saboru doći do njegova zamjetnog pomlađivanja. Ovu prognozu potkrepljuje i činjenica da nijedan stranački podmladak u svojim programsko-političkim dokumentima ne postavlja revandikacije spram stranačkog vodstva u smislu internih stranačkih kvota za mlade¹², koje bi jamčile veći broj boljih mjesta za mlade političare na izbornim listama.

Prosječna životna dob zastupnika na specifičan je način povezana s fenomenom političkog, točnije parlamentarnog iskustva, ali i s problemom političke kompetencije. Pretpostavka je, naime, kako je veća vjerojatnost da će duži parlamentarni staž posjedovati razmjerno stariji političari, a da duži boravak u parlamentu povećava političku kompetenciju. Podaci o broju zastupnika s ponovljenim mandatima u posljednja dva saborska saziva prikazani su u Tablici 7.¹³

Pokazatelji su logični: sa svakim novim sazivom raste udio iskusnih saborskih zastupnika, a dosegnuvši polovicu, nalaze se negdje između parlamenata s dugom tradicijom i parlamenata u tranzicijskim zemljama.¹⁴ Odsutnost tradicije hrvatskog parlamenta vidljiva je iz podatka da prosječan staž zastupnika, promatrano sva tri saziva skupno, iznosi 4,2 godine, dok prosječan mandat, primjerice britanskog parlamentaraca, traje 15 godina, pri čemu ima i takvih koji imaju više od 40 godina neprekidnog parlamentarnog staža (Butler, 1995., 81).

Usporedba drugoga i trećeg saziva prvog doma Sabora već pokazuje da raste udio zastupnika koji ponovo bivaju izabrani. Pritom je zanimljivo da je u drugom sazivu ponovo izabranih zastupnika bilo gotovo navlas jednako postotku (36) onih koji su potkraj prvoga mandata višestranačkog Sabora izjavili da imaju namjeru nastaviti parlamentarnu ili neku drugu političku karijeru (Jović, 1993., 59). Kako vrijeme prolazi, očito je da raste broj onih koji se odlučuju za poziv političara, čime se stvara jezgra

¹² Teško je procijeniti bi li takva inicijativa polučila željeni uspjeh. Oko polovice intervjuiranih stranačkih čelnika decidirano je protiv takvog tipa intervencije, dok preostala polovica drži da bi to trebalo učiniti s nakanom da se s vremenom dosegne udio od 20% do 25% mladih u svim stranačkim tijelima i na izbornim listama. Istodobno, od 24 intervjuirana čelnika stranačkih podmladaka, dvije trećine zagovara kvote, ali se i pribijavaju da takvi zahtjevi ne bi naišli na odobravanje starijih stranačkih kolega (Ilišin, 1997., 296).

¹³ Nulta točka za izradu tablice je 1990. godina, tj. prvi saziv višestranačkog parlamenta, kada su svi zastupnici bili izabrani prvi put. Stoga je besmisleno prikazivati kakvo je stanje bilo u tom saborskom sazivu, ali treba imati na umu da se taj mandat kasnije uračunava, i to u trajanju od dvije godine. Onima koji su u drugom sazivu bili po drugi put računati se pet godina, a u trećemu sedam godina, dok se zastupnicima kojima sada teče treći mandat računati devet godina parlamentarnog staža.

¹⁴ Na primjer, u Donji dom britanskog parlamenta 1992. prvi put je izabrano 23%, a u izborima 1997. godine 36% parlamentaraca (Whitaker's Almanack, 1995., 231-237 i 1999., 226-233), dok je u poljskom parlamentu 1993. bilo 63% prvi put izabranih zastupnika (Jackiewicz&Jackiewicz, 1996., 117).

parlamentarnih političara od karijere.¹⁵ Primijeni li se u narednim izborima razmjerni sustav s više izbornih jedinica, trebalo bi očekivati da će u Sabor doći veći broj zastupnika bez prethodnoga parlamentarnog iskustva, ali to ne bi trebalo promatrati kao nagovještaj dugoročnog trenda, nego kao jednokratnu posljedicu promijenjenih izbornih pravila i eventualno većeg broja osvojenih stranačkih mandata od strane sadašnjih opozicijskih stranaka. Ono što bi trebalo očekivati jest da će tijekom vremena rasti broj zastupnika s respektabilnim parlamentarnim iskustvom te da će se kadrovska obnova Sabora zbivati relativno ujednačenim tempom i opsegom, koji vjerojatno neće bitno prelaziti trećinu prvi put izabраниh parlamentaraca.

Tablica 7. Parlamentarni staž zastupnika prvoga doma Sabora u dva saziva

Politička stranka	Parlamentarni staž zastupnika						Prosječni parlament. staž (u god.)
	Prvi mandat		Drugi mandat		Treći mandat		
	f	%	f	%	f	%	
HDZ	49	57,7	36	42,3	–	–	3,9
HNS	6	100,0	0	0,0	–	–	3,0
HSLŠ	13	92,9	1	7,1	–	–	3,1
HSP	4	80,0	1	20,0	–	–	3,4
HSS	1	33,3	2	66,7	–	–	4,3
IDS	4	100,0	0	0,0	–	–	3,0
SDP	2	33,3	4	66,7	–	–	4,3
SNS	3	100,0	0	0,0	–	–	3,0
Ostali	10	83,3	2	16,7	–	–	3,3
<i>ZD 1992. (ukupno)</i>	<i>92</i>	<i>66,7</i>	<i>46</i>	<i>33,3</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>3,7</i>
HDZ	36	48,0	23	30,7	16	21,3	6,0
HNS	1	50,0	1	50,0	0	0,0	5,5
HSLŠ	5	41,7	6	50,0	1	8,3	5,9
HSP	2	50,0	2	50,0	0	0,0	5,5
HSS	7	70,0	2	20,0	1	10,0	5,1
IDS	2	50,0	2	50,0	0	0,0	5,5
SDP	5	55,6	2	22,2	2	22,2	5,8
SNS	0	0,0	2	100,0	0	0,0	7,0
Ostali	6	66,7	3	33,3	0	0,0	5,0
<i>ZD 1995. (ukupno)</i>	<i>64</i>	<i>50,4</i>	<i>43</i>	<i>33,9</i>	<i>20</i>	<i>15,7</i>	<i>5,8</i>

¹⁵ U tom je kontekstu zanimljivo da naši političari iskustvo percipiraju kao manje važnu komponentu kompetencije od formalnog obrazovanja. Naime, u već spomenutim intervjuiima prvaci parlamentarnih stranaka su, na upit kakve osobine treba posjedovati uspješan političar, podjednaku važnost davali kompetenciji i moralnim osobinama, a za političke su vještine prosuđivali da ih je moguće steći za razmjerno kratko vrijeme (Ilišin, 1997., 308). No, ako se politički poziv “razvija i traje u svom kontinuitetu” (Jović, 1993., 59) i ako je iskusan političar “o odnosima uzroka i posljedica u masovnoj politici informiraniji i u svom praktičnom ponašanju prema njoj tankočutniji i finijega sluha” (Michels, 1990., 60), onda se stanovito obezvređivanje političkog iskustva ne čini uputnim, posebice u svjetlu potrebe za razvijanjem političke tolerancije i umijeća razrješavanja konflikta.

Zaključna razmatranja

U hrvatskom su se parlamentu tijekom tri dosadašnja saziva dogodile stanovite promjene, ali najvažnija njegova komponenta bila je trajna, a to je odnos snaga političkih aktera. Konkretno, to znači da je u proteklom tranzicijskom razdoblju ista politička stranka (HDZ) imala značajnu premoć u mandatima. Zbog nepromijenjenih odnosa moći između Sabora i drugih institucija vlasti, kao i unutar samoga parlamenta, naglašeni proces stranačkog fragmentiranja – koji se odvijao poglavito u opozicijskim redovima – nije značajnije utjecao na stabilnost hrvatskog parlamenta. Međutim, eventualna znatna promjena u stranačkoj konfiguraciji i rasporedu parlamentarnih mandata nakon idućih izbora – uz uvjet da u Sabor uđe prevelik broj stranaka koje bi pojedinačno bile preslabe da same vladaju i pritom nesposobne da stvore trajnije i učinkovite koalicije, te da se stranačko fragmentiranje nastavi dosadašnjim tempom – mogla bi rezultirati paralizirajućom destabilizacijom hrvatskog parlamenta. Ako se i uspiju izbjeći sve te nepovoljne okolnosti, a dokine se dosadašnji politički monopol HDZ-a u parlamentu, opet je moguća destabilizacija ili barem otežavanje rada Sabora zbog ovlasti i stila vladanja predsjednika Republike. No, ako moć hrvatskog parlamenta i ne bude odmah veća, prva promjena vladajućeg subjekta nakon uspostave višestranačja trebala bi pridonijeti razvoju hrvatskog parlamentarizma i demokratizaciji političkog života uopće.

Način na koji se dosad povećavao broj stranaka u hrvatskom parlamentu i ponašanje dijela saborskih zastupnika, kojega bi se moglo opisati kao specifičan amalgam političkog voluntarizma i neodgovornosti, upućuje na potrebu daljnjih istraživanja triju međusobno povezanih problema. Prvo, stranačko konvertitstvo saborskih zastupnika aktualizira pitanje stranačke lojalnosti, političke etike i razumijevanja demokracije u redovima dijela hrvatske političke elite. Drugi je problem politička zrelost i vjerodostojnost stranačkih elita, s čime je povezana dvojba koliki udio u procesu stranačkog fragmentiranja imaju dublja programska-politička neslaganja, a koliki osobne ambicije i animoziteti između pripadnika stranačkog vodstva. Ono što se već sada čini sigurnim jest to da je umnožavanje političkih stranaka ponajmanje izraz potreba građana, budući da su birači već pokazali da na tržištu političkih ideja ima mjesta za otprilike desetinu od ponuđenih političkih opcija. Treći problem jest pitanje legitimnosti odlučivanja zastupnika onih stranaka koje nisu prethodno dobile povjerenje birača. Pitanje je tim provokativnije, jer se također u izborima pokazalo da je – kad su glasači trebali verificirati parlamentarni status stranaka koje su ga dotad zadobivale voljom zastupnika – izostala iole značajnija potpora biračkog tijela. Na osnovi dosadašnjeg ponašanja hrvatskih birača moglo bi se konstatirati da nisu bili impresionirani pojavom novih političkih stranaka, što znači da sa stabilnim biračkim tijelom ponajprije mogu računati parlamentarne stranke koje su ranije osnovane i koje su parlamentarni status stjecale zahvaljujući postignutim izbornim rezultatima.

Značajne promjene nisu se zbivale ni u socijalnoj strukturi Sabora. Registriran je blagi porast prosječne životne dobi, parlamentarnog staža i zastupljenosti žena uz istovremeno blago opadanje nadzastupljenosti visokoobrazovanih zastupnika, te stanovite oscilacije u nacionalnoj strukturi. Korišteni sociodemografski pokazatelji upućuju na ovakav opis "tipičnog" saborskog zastupnika: to je Hrvat, fakultetski obrazovan muškarac, star oko 48 godina, a u Saboru je proveo nešto duže od četiri godine. Na temelju

dominantnih socijalnih značajki zastupnika, Sabor se može okarakterizirati kao kroa-
tocentričan, elitistički, maskuliniziran, te razmjerno gerontokratski, uz trend porasta
broja iskusnih zastupnika. Ako je pretpostavka da su socijalna obilježja zastupnika u
značajnoj mjeri istovjetna socijalnim obilježjima stranačkih vodstava, tada se može
zaključiti da je socijalna struktura hrvatskog parlamenta plod postojeće strukture stra-
načkih elita i kriterija odabira stranačkih kandidata za bolje pozicije na izbornim lis-
tama. Otud slijedi hipoteza da eventualne promjene u promatranoj strukturi Sabora
mnogo više ovise o volji i spremnosti stranačkih vodstava na neke pomake, nego o
spremnosti i volji birača da za određeni tip kandidata (ne)glasuju. S obzirom na zahtje-
ve suvremene civilizacije (koja pretpostavlja da uspješan političar treba posjedovati so-
lidno obrazovanje i političko iskustvo) i aktualnu situaciju u hrvatskom društvu (koje je
postalo izrazito nacionalno homogeno), bitne promjene u pogledu obrazovne i nacio-
nalne strukture Sabora, kao i zastupljenosti zastupnika s iskustvom, ne bi trebalo oče-
kivati ni nakon predstojećih izbora. Međutim, političkom voljom stranaka da primijene
instrument kvota mogle bi se postići korekcije spolne i dobne strukture izbornih lista,
čiji bi popratni efekt bilo djelomično pomlađivanje i feminizacija hrvatskog parlamenta.
Takve promjene načelno bi se mogle prepoznati kao indikator višeg stupnja demo-
kratičnosti i hrvatskog parlamenta i hrvatskog društva.

Literatura

- Bačić, Arsen (1992.): Izborni zakoni i polupredsjednički sistem., *Politička misao*, 29 (2):39-47.
- Braungart, Richard – Braungart, Margaret (1984.): Generational Politics, *Micropolitics*, 3 (3):349-415.
- Braungart, Richard G. – Braungart, Margaret, M., (1989.): Political Generations, u Braungart, R; Braungart, M. (ur.): *Research in Political Sociology*, Vol. 4, JAI Press
- Butler, David (1995.): *British General Elections Since 1945*, Oxford: Blackwell
- Čok, Vida (1971.): Pravni položaj omladine u Jugoslaviji i nekim drugim zemljama, Beograd: Institut društvenih nauka
- Friedenberg, Edgar, Z. (1965.): *Coming of Age in America*, New York: Random House
- Friedenberg, Edgar Z. (1972.): The Image of the Adolescent Minority, u Manning, P. – Truzzi, M. (ur.): *Youth and Sociology*, New Jersey: Prentice Hall, Inc.
- Goati, Vladimir (1984.): *Savremene političke partije*, Beograd/Ljubljana: Partizanska knjiga
- Grdešić, Ivan – Kasapović, Mirjana – Šiber, Ivan – Zakošek, Nenad (1991.): *Hrvatska u izborima '90*, Zagreb: Naprijed
- Ilišin, Vlasta (1997.): *Političko djelovanje mladeži u suvremenim političkim sistemima s posebnim osvrtom na Hrvatsku* (doktorska disertacija), Zagreb: Fakultet političkih znanosti
- Jackiewicz, Irena – Jackiewicz, Zbigniew (1996.): Poljski parlament u tranziciji: u potrazi za modelom, *Politička misao*, 33 (2-3):100-120.
- Jones, Bill – Kavanagh, Denis (1991.): *British Politics Today*, Manchester: Manchester University Press
- Jović, Dejan (1993.): Politički stavovi i pozicije hrvatskih saborskih zastupnika u mandatu 1990-1992., *Politička misao*, 30 (4):53-73.
- Kasapović, Mirjana (1993.): *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*, Zagreb: Alinea
- Kasapović, Mirjana (1995.): Izborni rezultati – analiza, *Erasmus* (14):13-23.
- Kasapović, Mirjana (1996.): *Demokratska tranzicija i političke stranke*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti
- Kasapović, Mirjana – Šiber, Ivan – Zakošek, Nenad (1998.): *Birači i demokracija*, Zagreb: Alinea
- Leinert Novosel, Smiljana (1994.): Žene u politici: je li intervencija potrebna?, *Politička misao*, 31 (4):137-146.
- Leinert Novosel, Smiljana (1995.): Političke stranke Hrvatske o ulozi žene u društvu, *Politička misao*, 32 (2):112-139.
- Leinert Novosel, Smiljana (1996.): Žene Hrvatske u Europi, *Politička misao*, 33 (2-3):177-197.
- Lijphart, Arendt (1991.): Constitutional Choices for New Democracies, *Journal of Democracy*, 2 (1):72-84.
- Mannheim, Karl (1972.): The problem of generation, u Mannheim, K.: *Essays of Sociology of Knowledge*, London:Routledge & Kegan Paul LTD

- Michels, Robert (1990.): *Sociologija partija u suvremenoj demokraciji*, Zagreb: Informator – Fakultet političkih nauka
- Musgrove, Frank (1965.): *Youth and the Social Order*, Bloomington & London: Indiana University Press
- Nohlen, Dieter (1992.): *Izborna pravo i stranački sustav*, Zagreb: Školska knjiga
- Prpić, Katarina – Golub, Branka (1990.): *Znanstvena produktivnost i potencijalni egzodus istraživača Hrvatske*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja
- Seagull, Louis M. (1977.): *Youth and Change in American Politics*, New York: New Viewpoints
- Turner, Bryan S. (1989.): Ageing, status politics and sociological theory, *The British Journal of Sociology*, 40 (4):588-606.
- Zakošek, Nenad (1992.): Odabir političkih institucija u postsocijalizmu i formiranje hrvatskog političkog sistema, *Politička misao*, 29 (3):81-92.
- Zakošek, Nenad (1993.): Hrvatski parlament u razdoblju demokratske tranzicije, *Politička misao*, 30 (4):5-23.
- Zakošek, Nenad (1994.): Struktura i dinamika hrvatskog stranačkog sustava, *Revija za sociologiju*, 25 (1-2):23-39.
- Županov, Josip (1996.): Socijalna prava i ostvarivanje prava – saga o hrvatskim umirovljenicima, *Revija za socijalnu politiku*, 3 (3-4):285-297.

Statističke i druge publikacije:

- Političke stranke u Republici Hrvatskoj (1998.), Zagreb: HIDRA
- Politički vodič kroz Hrvatsku (1993.), Zagreb: Lexis/Sabor RH
- Politički vodič kroz Hrvatsku (1996.), Zagreb: Lexis/HDS
- Sabor Republike Hrvatske 1990-1992. (1992.), Zagreb: Sabor RH
- Statistički ljetopis Hrvatske – SLJH (1997.), Zagreb: Državni zavod za statistiku
- Whitaker's Almanack (1995.), London: J. Whitaker & Sons LTD
- Whitaker's Almanack (1999.), London: J. Whitaker & Sons LTD

Prilog: Popis hrvatskih političkih stranaka s godinama osnivanja

Kratica	Puni naziv	Godina osnivanja
ASH	Akcija socijaldemokrata Hrvatske	1994.
DA	Dalmatinska akcija	1990.
HČSP	Hrvatska čista stranka prava	1992.
HDS	Hrvatska demokratska stranka	1989.
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica	1989.
HKDS	Hrvatska kršćanska demokratska stranka	1990.
HKDU	Hrvatska kršćanska demokratska unija	1992.
HND	Hrvatski nezavisni demokrati	1994.
HNS	Hrvatska narodna stranka	1990.
HSLŠ	Hrvatsko socijalno liberalna stranka	1989.
HSNS	Hrvatska seljačka narodna stranka	1999.
HSP	Hrvatska stranka prava	1990.
HSP 1861	Hrvatska stranka prava 1861	1995.
HSS	Hrvatska seljačka stranka	1989.
IDF	Istarski demokratski forum	1996.
IDS	Istarski demokratski sabor	1990.
LS	Liberalna stranka	1998.
PGS	Primorsko goranski savez	1996.
RDS*	Riječki demokratski savez	1990.
SBHS	Slavonsko-baranjska hrvatska stranka	1992.
SDP	Socijaldemokratska partija Hrvatske	1990.
SDS*	Srpska demokratska stranka	1990.
SDSS	Samostalna demokratska srpska stranka	1995.
SDU	Socijalno-demokratska unija	1992.
SHR	Stranka hrvatske ravnice	1999.
SNS	Srpska narodna stranka	1991.
SSH*	Socijalistička stranka Hrvatske	1990.

* Označene stranke više nisu djelatne u hrvatskom političkom životu. SDS i SSH su se ugasile, dok je RDS 1996. godine preimenovan u PGS.

Vlasta Ilišin

STRUCTURAL DYNAMICS OF THE CROATIAN PARLIAMENT

Summary

The article looks into the changes in the party and the social structure of the first House of the Croatian parliament (*Sabor*) in the transitional period. A total of twenty-six political parties have had seats in the Parliament; sixteen of them secured their place in it through a prior support of the electoral body, while ten of them secured their parliamentary status solely through individual lists. The author shows that the party fragmentation has occurred due to the process of parliamentary parties' factioning and the transfer of delegates from the parliamentary into the non-parliamentary parties. The degree of the party fragmentation in the *Sabor* is considered moderate and not disruptive for the functioning of the Parliament. This is due to the continued and stupendous mandate dominance of the majority party and to the fact that the party fragmentation has primarily involved the opposition parties. An analysis of the social/demographic characteristics of the representatives has shown that the *Sabor* is dominated by male, college-educated, forty-eight years old Croats with a bit more than four years of parliamentary experience. The educational structure of the *Sabor* does not differ much from other European parliaments, but the number of senior representatives is somewhat higher than in other European countries, while the share of women is lamentably under all democratic standards. It has been suggested that the most effective strategy the Croatian parliamentary political parties could employ regarding the gender and age representation are internally determined quotas for women and young people on their candidates' lists for elections. This would indirectly influence the social structure and the level of democracy of the Croatian parliament.